

ORGANİK ÖĞRETİDEN POSTMODERN-DİJİTAL TASARIMA FOLKLORİK MİRASIN KRİZLERİ VE TOPLUMSAL ETKİSİ*

The Crisis of Folkloric Heritage and Its Social Effects from Organic Doctrine to Postmodern Digital Polly

Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK**
Prof. Dr. İsmet EMRE***

ÖZ

Modern dönemde bir toplumu inşa eden tüm üretim biçimlerinde amaçlı veya zorunlu birçok değişiklik meydana gelmiştir. Folklor, modern döneme ait bir tanımlama olsa da yaslandığı ontolojik kurgusu, işlevi ve rolü insanlık tarihi kadar eskidir. Fakat modernleşme, sanayileşme, postmodernite ve dijital devrim folklorik üretimlerin kendi doğal serüvenini ziyadesi ile etkilemiş ve başkalaştırmıştır. Klasik dönemde folklorik öğeler doğal, insani ve toplumsal işlevleriyle, inşacı ve yönlendirici roller üstleniyordu. Modern döneme geldiğimizde bu inşa ve yönlendirme rolü makro siyasal hedeflerle birleşerek birincil derecede politik bir boyut kazandı. Bu yönü ile de kimlik inşasına kaynaklık eden önemli bir form olarak yeni bir rol üstlendi. Ayrıca Batılılaşan toplumlarda yerel folklorik öğeler uzun dönemler yasal sınırlamalarla ve kimi pejoratif uygulamalarla karşılaştı. Bununla birlikte Batı folkloru çeşitli modern araçlarla diğer toplumlar üzerinde de etkili olmaya başladı. Hiç kuşkusuz postmodern ve dijital dönemde yerel öğelere kimi yeni imkânlar doğmuştur. Ancak bu dönemde, klasik dönemin doğal üretimi, modern dönemin yapısal etkini olarak folklorik miras dijital indirgemeci, dışsallaşmış, araçsallaşmış, tüketim ve küresel pazarın büyüyen sanayisine eklenmiş rolleri ile klasik işlevlerini neredeyse tamamen kaybetmiş; modern işlevleri ise geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Folklorik üretimler insan topluluklarının dinamik, organik mekanizmaları ile iç içe geçmiştir. Folkloru ait üretimler karakteristiği gereği büyük ölçüde sanal, kurgusal cinsten dahi olsa pür proje unsuru mühendislik çalışmaları kabilinden değildir. Öncelikle yaslandıkları kimi toplumsal, tarihsel, kültürel gerçekler vardır. Kimi vakalardan, hassasiyetlerden ve hedeflerden doğmuşlardır. Bununla birlikte durağan değillerdir. Belli bir geleneğe yaslanmakla birlikte dönemden bireye, durumdan geleceğe organik, yoruma açık, canlı ve kişilikli bir olgudan bahsedebiliriz. Bu üretimlerin doğrudan mühendislik çalışması, ticari bir meta, dijital bir efekt vb. endüstri kültürünün parçası hâline gelmesi, kendi doğal işlevini tamamen yitirerek toplumsal dinamizmi örgütleyen rollerini kaybetmesi anlamına da gelmektedir. Bu ise sadece folklorik üretimlerin krize girmesini değil aynı zamanda toplumsal inşanın ve toplumsal oluşumların da derinden sarsılıp değiştiğine işaret etmektedir. Değer toplumsal öğelerde yaşanan değişiklikler gibi folklorik öğelerde yaşanan değişiklikler de çizgisel ve tamamen benzer biçimde geçildi. Bununla birlikte zamanın ruhu, büyük paradigmaların etkisi, küresel büyük motivasyonlar ve benzeri başat faktörler tüm sosyal olayların yönüne şu veya bu şekilde etki etmektedir. Özellikle son birkaç asırdır Batı'da yaşanan büyük değişimler sadece Batı toplumlarını şekillendirmekle kalmadı aynı zamanda Batı-dışı toplumları da ziyadesiyle etkiledi. Bu yüzden Batı sosyo-siyasal tarihiyle neredeyse özdeş kabul edilen, klasik dönem (pre-modern dönem), modern dönem ve postmodern-dijital dönem şeklindeki epistemolojik sınıflama kimi gelişmeleri sistematik bir biçimde ele almamıza yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda Batıda ve Batı-dışı toplumlarda folklorik öğeler başta olmak üzere tüm kültürel öğeler başlangıçta toplumsal dinamiklerin kendi işleyişine bağlı olarak şekillenirken, modern dönemde devlet eliyle yeniden şekillenen ve özellikle Batılılaşma etkisiyle de yapısal dönüşüme uğrayan bir nitelik kazandı. Ancak postmodern-dijital döneme geldiğimizde yeni teknolojiler ve profesyoneller eliyle çoklu bir taarruzla karşı karşıya kalan folklorik öğeler çok yönlü rol değişikliğine uğramak durumunda kalmıştır. Bu çerçevede bu çalışmada klasik dönem, modern dönem ve postmodern dijital dönem tanımına bağlı olarak folklorik değişimlerin doğası ve yönü analiz edilerek bazı tespitler ve öneriler yapılmıştır. Çalışma, karşılaştırmalı teorik bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler

Folklorik miras, postmodernizm, dijitalleşme, toplumsal değişme, kriz.

-
- * Geliş tarihi: 15 Aralık 2019 - Kabul tarihi: 5 Aralık 2020
Öztürk, Ali; İsmet Emre. "Organik Öğretiden Postmodern-Dijital Tasarım Folklorik Mirasın Krizleri ve Toplumsal Etkisi" *Milli Folklor* 128 (Kış 2020): 153-162
- ** Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Antalya/Türkiye, imajoloji@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7810-3152
- ** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi, Ankara/Türkiye, emre.ismet@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-9178-3906.
-

ABSTRACT

In the modern era, all forms of production that build a society have undergone many oriented-intended or necessary changes. Although folklore is a modern definition, its ontology, function and role are as old as human history. However, modernization, industrialization, postmodern and digital revolution influenced and transformed the natural adventure of folkloric productions. In a period that we could call classical, folkloric elements assumed constructive and directing roles with their natural, human and social functions. When we came to the modern era, this role of construction and direction was combined with macro-political objectives and gained a primary political dimension. With this aspect, it was redefined as an important form of identity construction. In addition, local folkloric elements in Westernizing societies have long faced legal restrictions and some pejorative practices. Instead, western folklore began to influence other societies through various modern means. When we came to the postmodern and digital era, local elements gained some advantages. But the natural production of the classical period, the structural factor of the modern era, the folkloric heritage, digital reductionist, externalized, instrumentalized, consumption and articulated roles in the growing industry of the global market, almost completely lost its classical functions and reduced its modern functions. In shaping a society by folkloric effects, we are talking about a vivid, dynamic, touching and touching form of production that affects all the processes of the individual born from the details of daily life and perhaps affects the capillaries of daily life. Folkloric productions match up with the dynamic, organic mechanisms of human communities. Even many folkloric process have been shaped as virtual, fictional forms, its productions are not completely capable of being engineering studies. But folkloric productions relay on a certain tradition, we can talk about an organic, open to interpretation, lively and personality situation from period to individual, from situation to future. Folkloric elements became a part of direct engineering work, a commercial commodity, a digital effect and so on step by step. Naturally, becoming part of the industrial culture forced it to lose its natural function completely. Furthermore, folkloric elements lost their classical role in organizing social dynamism due to this transformation. This implies that not only folkloric productions go into crisis, but also social construction and social formations are deeply shaken by such situation. In this context, some determinations and suggestions have been made by analyzing the nature and direction of folkloric changes in accordance with the definition of classical period, modern period and postmodern digital period. The study is a comparative and theoretical study.

Key Words

Folkloric heritage, postmodernism, digitalism, social change, crisis.

Giriş

Bir toplumu, topluluğu, grup ya da bireyi analiz etmenin, anlamının ve yorumlamanın birçok yolu vardır. Bu yollardan birisi de kuşkusuz folklorik üretimlerin analiz edilmesiyle elde edilir. Zira bir toplumun tepkilerini, eğilimlerini, beğenilerini hangi inatçı-katı kodlara yaslandığını araştırmanın en kıymetli yollarından birisi de o toplumun folklorik mirasını ve o mirasın seyrini takip etmekten geçer. Bu yöntem sadece bir toplumu anlamak için değil, o toplumun kimliğini korumak ve geliştirmek için de önemlidir.

Klasik modern dönemde bir toplumu korumanın ve geliştirmenin yolunun daha çok siyasal organizasyonları ve ekonomik imkânları güçlendirmekle mümkün olduğu düşünüldüyse de bunun tek başına doğru olmadığı zamanla daha iyi anlaşılmaktadır. Elbette folklorik ögeler ve üretimler tüm toplumsal değişmelerden bağımsız ve durağan sabitlere değillerdir. Bunun için de toplumsal gelişmeler, dönemsel paradigmatlar ve büyük etkileşimlerin izini de sürmekte fayda vardır. Bu çalışma, temelde dünyadaki büyük değişim periyotlarının folklorik üretimler üzerindeki etkisini ve bu etkinin de toplumsal değişmeye nasıl yansıdığını anlamaya, analiz etmeye ve yorumlamaya çalışan karşılaştırmalı teorik bir çalışmadır.

Bu çerçevede öncelikle folklorik üretimlerin toplumsal mahiyeti, etkisi, önemi ve rolü dönemlere özgü olarak incelenerek, değişimi analiz edilerek, son dönemde postmodern paradigma ve dijitalizasyon etkisiyle yaşadığı dönüşüm ve krizler ele alınacaktır. Bu bağlamda üç temel dönem; klasik (pre-modern) dönem, modern dönem ve postmodern-dijital dönem esas alınarak folklorik dönüşümün toplumsal etkileri analiz edilecek, kimi tanım ve tespitlere varılacaktır.

Folklorik Ögelerin Önemi ve Toplumunu Anlamaya Metodik Katkısı

Günümüzde sosyal bilimler alanındaki çalışmalar çok çeşitli disiplin ve alt-disiplinler aracılığıyla atomize olsa da mahiyet ve çalışma konusu bakımından birbirine yaklaşmaktadır. Bu disiplinler arası geçiş ve etkilerin en canlı sahalarından birisini de kuşkusuz folklorik ögeler doldurmaktadır. Sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, filoloji, ekonomi vb. disiplinler bu sahanın bitmek bilmez malzemelerinden ilham almaktadır. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın makro teorileri, yapısal ve mekanize edici yaklaşımları güç yitirip, kültür ve varyantlarının daha bir önem kazanması, bilimsel paradigmalara pozitivist ve indirgemeci perspektiflerin eleştirilere daha fazla direnememesi ve her türden sosyo-kültürel değerlerin yeniden önem kazanması folklorik ögelere özel bir ilgi uyandırmıştır.

Folklor terimi 1846'da William J. Thoms tarafından teklif edildi. Sosyal bilimlerde kısa sürede karşılık bulan bu terkip; "popüler antikiteler", "popüler edebiyat" vb. belirlemeleri karşılamak üzere kullanıldı. Bu terim daha sonra Türkçeye "halkiyat", "halk bilgisi, hikmet-i avam, budun bilgisi, halkbilim ve halk kültürü" şeklinde yerleşti (Ekici, 2008: 12). Folklor disiplinin doğuşunun modernizm, sanayileşme, ulus devlet ve toplum olgusunun ilgi çekmesi gibi faktörlere doğrudan bağlıdır. Elbette modern bir disiplin olarak Folklor disiplini Avrupa'da doğmuştur. Dursun Yıldırım'a göre, disiplinin doğuşunu hazırlayan sebeplerin kökleri coğrafi keşiflere kadar uzanır. Coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform hareketleri sadece Batı'da değil tüm dünyada köklü yapı ve zihniyet değişikliklerine neden olmuştur. Buna bağlı olarak Romantizm hareketi, halk hayatını ve gündelik yaşamı öne çıkardı. 'Halk' kavramına bağlı 'halk edebiyatı' terkihi de bu çerçevede gelişti. Dönemin kimi düşünür ve filozoflarının 'milliyet', 'milli ruh', 'halk edebiyatı', 'Milli edebiyat' ve 'milli kimlik' mevzularında 'halk'ı referans göstermesi, çağın sosyal ve beşerî ilimlerinin neredeyse yönünü belirledi. Bunu takip eden bir dizi yeni gelişmeler de bu sürece ziyadesiyle katkı verdi (Yıldırım, 1994: 2).

Folklor çalışmalarının hızlanması ve akademik dünyada ciddi bir karşılık bulması bütün bu süreçlerle doğrudan ilgilidir. Elbette "Avrupa'da daha ziyade romantizm olgusu etrafında gelişen folklor çalışmaları sadece kıta Avrupa'sını etkilemedi. Osmanlı İmparatorluğu da bu gelişmelerden ve Romantizm fikrinden yirminci yüzyılın başlarında etkilenerek değişim ve dönüşümler yaşadı. Bunun bir sonucu olan Tanzimat'ın ilanından sonra İbrahim Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa folklorla yönelen ilk isimlerdir" (Yıldırım, 1994: 5). Şükrü Elçin'in dediği gibi: "Avrupa'da halk hayatının maddi ve manevi cephesininin tetkiki 'folklor' denilen ilmin doğmasına sebep oldu. Avrupalılar folklor çerçevesinde mütalaa ettikleri, malzemesi dile dayanan; destan, masal, atalar sözü, bilmece, türkü, ninni cinsinden anonim ve kolektif karakter taşıyan eserleri 'la litterature orale', 'la litterature populaire' isimleri altında topladılar" (Elçin, 1997: 2). Böylece folklorla ait hemen her türden metin; taramalar, derlemeler, tıpkıbasımlar vs. yoluyla kayıt altına alındı ve modernleşmenin tasnif edici boyutundan nasiplendi.

Yeni dönemde sistem ve katı metotlar üzerinden yürüyen yaklaşımlar yerini daha esnek ve insani faktörlerin anlaşılmasına bağlı olarak geniş bir sahayı tarayan yeni yorumlara bırakmıştır. Bu sebeple daha çok teori ve matematiğe dayanan disiplinler dâhil olmak üzere gündelik hayatı doğrudan mobilize eden en kıyılı konular bile bilimsel düşün ve çalışma işlevinin bir parçası hâline gelmiş durumdadır (Öztürk, 2011: 133b). Bu da başta folklorik üretimler olmak üzere benzeri çalışma sahalarına özel bir imkân sağlamaktadır.

Folklor (Halk bilimi) sosyal bilimler içinde mahiyeti, kapsamı ve metodik belirlemleri kimi tartışmalara konu olmasına rağmen (Arslan ve Köktürk, 1999: 15) çalışma alanı açısından oldukça zengin, somut, anlaşılabilir verilerle doludur. Neyin halkbilim konusu olduğu da kimi yaklaşımlara göre farklılık gösterse de (Dundes, 2005: 74) gerek dar manayı icbar edilen belirlenimler gerekse geniş imkânlar tanıyan yaklaşımlar doğrudan halkbilimin konularını oldukça çarpıcı ve kıymetli kılar.

Elbette bundan daha önemlisi, folklor disiplinin kendisi değilse bile folklorik üretimlerin klasik dönemde, modern dönemde, postmodern veya muadili tanımlarla karşılık bulan dönem ve yaklaşımlarda kendine özgü bir özgül ağırlığının olmasıdır. Klasik dönemde folklorik öğeler kuşaktan kuşağa canlı ve dinamik bir şekilde toplumsal taleplerin birçoğuna cevap veren doğal yönlendirici rolü oynarken, modern dönemde doğrudan bir disiplin konusu, milli devletler tarafından politik kimlik inşası rolü de üstlenmiştir.

Nitekim özellikle on yedinci yüzyılda birçok ülkede olduğu gibi Almanlar yoğun bir biçimde folklorik mirası tasnif edip sistemli hale getirdiler (Taylor, 1994: 16). Bu da folklor ürünlerinin milli devletin inşası ve ulus bilincinin oluşturması bakımından kıymetli bir kaynak olarak kullanıldığını göstermektedir. Postmodern-dijital döneme geldiğimizde birçok sebepten örselelenmiş, baskılanmış folklorik öğelerin yeniden canlanmasının yanı sıra piyasa enstrümanı ve araçsallaşan parçacıl dağılma ile da tanışmış bir form kazanmaya yüz tutmuştur (Öztürk, 2011: 543a).

Alain Touraine, sanayi sonrası toplumun, bir anlamda “programlanmış bir toplum” olduğunu söyler (Touraine, 1994: 271-280). Bu, modern kültürün neredeyse bütün formlarının tesadüfe bırakılmaksızın fabrik ürün olarak ortaya çıkışını imleyen bir yaklaşımdır ve zahiren klasik evrede kolektif insan aklının ürettiği neredeyse bütün üretimlere karşı çıkan, en azından “yenidünya”da ona fırsat ve imkân tanımayacak bir yaklaşımı ifade eder. Ancak hakikat şudur ki insan var olduğu sürece folklor da varlığını devam ettirecektir.

İnsanoğlunun kimliği, kültürel mirası, etnik tanımlamaları vb. (Ross, 2016: 9) ihtiyaçlara cevaplar bulmak bakımından folklorik miras kayda değer imkânlar içermektedir. Bilvesile belirtmekte fayda var: Bir toplumu ve insan davranışlarını anlamak, kodlarını çözmek, şayet ihtiyaç varsa yönlendirebilmek için folklorik üretimlerin kendine özgü doğal zengin bir kaynak olduğu aşikârdır. Tüm bu analizler dönemlere özgü olarak folklorik üretimlerin gelişimini metodik düzlemde detaylandırmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda folklorik öğelerin değişimini (birçok başka sınıflandırma imkânı dışında); büyük tarihsel kırılmayı da ifade eden, klasik (pre-modern), modern ve postmodern-dijital periyotlar biçimde üç ana dönem üzerinde analiz etmek mümkündür.

Klasik Dönem ve Folklorik Öğelerin Toplumsal Rolü

Folklorik, kültürel veya geleneksel bir öğenin doğuşundan bugüne tüm izlerini kursesiz bir biçimde izlemek çok zordur. Daha önemlisi ise onun özel hangi etkileşimlerden ve ne türden bir motivasyonla oluştuğu çoğu kez tartışmalı izahata ihtiyaç hisseder. Bununla birlikte folklorik, kültürel ya da geleneksel üretimlerin doğasını, yönünü, motivasyonunu izah edecek genel geçer birtakım tespitlerde bulunsak bile bunlar tüm üretimler için eşit derecede geçerli olmayabilir. Kimi zaman yanıltıcı bile olabilir. Bazı öğelerin tikel gelişimlerini detaylı bilsek bile bu onun doğasını doğru anlamamıza da yetmeyebilir. Varılan noktada, üzerinde durulması gereken meselelerden biri de kuşkusuz folklorun edebiyat literatüründeki yerini belirginleştirmenin ve sağlamlaştırmanın bir adım ötesine geçerek onun halk nezdinde işgal ettiği yeri ve edebiyata verdiği periferik malzeme kadar

insanlığa kattığı değeri ortaya çıkarmaktır. Nitekim söylendiği gibi: “Hastalık, ilacın ismini anmakla değil, ilacı almakla tedavi edilir” (Huxley, 1996: 15). Folklorun ve onun malzemesinin tespiti elbette edebiyat biliminin önemli çalışma alanları olan edebiyat tarihinin de teorisinin de tahkimine ciddi imkânlar sunar. Ancak elde edilmiş bu imkânların tekrar topluma yönlendirilmesi ve oradan gelenin oraya iadesiyle elde edilecek gelenek-modernizm akışkanlığının sağlanması da nihai aşamada gözetilmesi gereken hususlardan biridir.

İnsana dair bir tarafıyla oldukça berrak form ve pratiklere sahip folklorik öğelerin çok kompleks bileşenleri ve çok karmaşık anlaşılma imkânları içermesi mümkündür. Vele ki bunlardan bir kısmı oldukça sade bir hikâyeye işaret etmiş olsun. Bununla birlikte birbirine muadil kimi öğelerin çok başka saik ve motivasyonlar, etkileşim ve bileşimler, prensip ve hassasiyetler içermesi de pek tabidir. Bu yüzden folklorik öğelerin ontolojisini tartışmak oldukça büyük güçlükler içermektedir.

Bu nedenle folklorik öğelerin ontolojisinden çok işlevine yoğunlaşan epistemik bir okuma daha baş edilebilir görünmektedir. Öğretici, eğitici, sanatsal, eğlendirici, norm vazeden, oyun kurgusu içeren, cazip ve sürdürülebilir formlarıyla toplumsal süreğenliğin vazgeçilmez üretimleri olarak var olan folklorik öğeler; toplumdan topluma, medeniyetten medeniyete değişebilen; coğrafya vb. etkileyenlerin yardımıyla benzer rolleri çok başka biçimlerde karşılayan ya da benzemez rol ve biçimlerde açığa çıkabilen uygulamalardır.

Kültür ve folklor öğelerinin tarihsel süreç içinde birçok krizle karşılaştığı bilinmektedir. En başta müesses nizamla folklorik üretimlerin gerginliği bir şekilde dönemden döneme başkalaşmakla birlikte kimi benzerlikler de göstermektedir. Örneğin; kiliseyle folklorik üretimler arasındaki gerginlik çeşitli politik çatışmalara neden olmuştur (Temur, 2010: 221). Elbette sadece bununla da sınırlı değildir. Sistemler, devletler vb. kurumsal yapılar ile folklorik üretimler arasında bir şekilde cereyan etmiş çeşitli gerginlikler çok yönlü sosyolojik etkilere de yol açmıştır.

Çatışma ve gerginlik dışında, din, inanç ve politik yapılarla çeşitli sentezlere varan, senkretik imkânlarla yol açan tecrübeler de bir hayli fazladır. Nitekim benzerleri gibi Ortaçağ İngiliz kültürünü, diğer bileşenleriyle birlikte, pagan tecrübeyle Hristiyan geleneğin sentezlenmesi biçiminde izah eden imkânlar ziyadesiyle mümkündür (Stone, 1959: 8).

Bütün bunlarla birlikte folklorik üretimler on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıla kadar insan topluluklarının tabii tarlasında ekine benzer bir biçimde, daha çok tabii etkileşimlerle üreyen ve gelişen, etkileşen ve değişen; babadan oğula, çoktan aza, anadan yavruya, ustadan çırağa, liderden (her türden liderlik) cemiyete, anlatandan dinleyene manevi ve maddi bir yolculuk yapma sanatı olarak hayatı tınılandırmanın ve yordamanın sahici unsurlarıydı. Birlikte yaşayabilmenin tılsımı, mekânı, olguları, iş ve işlemleri; insani, estetik ve zımnî sözleşmeye bağlayan özgün formlardı.

Fakat modern döneme geldiğimizde tüm diğer insani formlardaki değişmelerde görünen dramatik rol değişikliği folklorik öğelerde de gözlenmeye başladı.

Modern Dönem ve Folklor Algısının Yeniden İnşası

Batı’da gelişen modern dünya görüşü tüm dünyayı kısa sürede etkisi altına aldı. Sonrasında gelen postmodern süreç ise bir anlamda ona kısa devre yaptırarak modernleşmenin klasik dünyadan devşirdiği ne varsa hepsini darmadağın etti. Hipermodernizm olarak da adlandırılan bu çağ edebiyat türlerinin sınırlarını ortadan kaldırdığı gibi aynı zamanda

gelenek ile modern dünya arasındaki görelî iletişimsizliği tamamen kopararak kendine yeni edebiyat anlayışları ikame etti (Emre, 2004: 2).

Öncelikle folklorik öğelere ilişkin iki temel yaklaşımın öne çıktığını görmekteyiz. Birincisi tüm geleneksel üretimlere karşı mesafe, aşığılama, kimi yasal sınırlandırmalar vb. müdahaleler yoluyla gündelik hayatımızdan hızla tasfiye edilmesidir. Belki buna kolonyalist (Ryan, 2010: 179) hareketlerin doğrudan sebep olduğu büyük yağmacı değişimi de eklemek gerekir. İkincisi ise, cevher ve insani toplumsal bu kodların indirgemeci siyasi okumaların baskısı altında yeni bir rol üstlenmesidir. Yani birçok bileşeni olan bu kültürel kodların merkezi siyasal kimlik inşasında temel bir malzeme hâline gelerek doğallığını kaybetmesi ve siyasallaşması sorunuyla karşılaşıldı. Ayrıca modern dünya görüşü Batı merkezci olduğu için kültürel tüm kodlar profesyonel bir biçimde Batı taklidi ürünler üzerinden yeniden şekillendirildi ki bu Batı-dışı toplumlar açısından folklorik üretimlerin ve üretim imkânlarının büyük bir krizle karşılaşması anlamına geliyordu. Bu konuda sadece yeni bir kültür inşası değil aynı zamanda yasal kimi çabalarla otantik folklor engellenebiliyordu. Sosyo-siyasal hayatın yeni atakları karşısında çok büyük krizler yaşayan folklorik mahsuller yasal denetimler ve kolluk faaliyetleri karşısında da epeyce savunmasız kalabilmekteydi. Anneler çocuklarına ninni okumak yerine tercüme romanlar okumaya başladılar. Bununla birlikte yerel masallar yerine antik mitolojiler çocukların hayal dünyasını şekillendirmeye başladı.

Geleneksel halk edebiyatı türleri modern olanlara karşı ikincil plana itildi; bir şekilde kanonik edebiyatın dışında addedildi. Öyle ki edebiyat tarihlerinde halk edebiyatı mahsullerine ikincil, üçüncül kategorilerde yer verildi. Bütün bunlar neticesinde edebiyat bilimi içinde ciddi periferik malzemeye sahip, hatta neredeyse tek doğal malzemeye sahip folklorik öğeler hep kıyıda kalmaya mahkûm edildi. Bu, bir bakıma modern dünya görüşünün klasik üzerindeki hegemonyasını gösterirken öteki bakımdan da modern üretim araçlarının geleneksel üzerindeki tazyikine, böylece geleneksel/konvansiyonel üretim araçlarının inkârına kadar giden bir yolculuğun habercisidir.

Hemen sonrasında ortaya çıkacak olan postmodern süreçle birlikte toplumsal tarihin, geleneğin başat estetik sunumu olan folklor merkezden tamamen kıyıya itilecek, nihai aşamada montajlar üzerinden kenar süsü olma mahiyetini de yitirerek arkaik bir düzenlemenin solgun arkaik sunumuna dönüşecektir. Tam da bu süreçte folkloru siyasetin malzemesi addeden etnolojik, arkeolojik, cinsiyetçi bazı yan disiplinler onu talan etmenin sayısız araçlarıyla bir didikleme hareketi başlatacak ve onun sahip olduğu “insani” işlevi insan özüne aykırı bir alana tahvil edecektir. Bu sericin ayrıca küresel bir yansıması da oldu. Zira bunu takip eden kitle iletişim araçları dünyadaki tüm kültürleri belli ölçüde Batı kültürünün denetimine sokmuş oldu.

Postmodern-Dijital Dönem ve Folklorik Öğelerin Yeni Bir Yüz Kazanması

Popüler kültürün dönüştürücü rolü, dijital dünyanın tüm kültür varlıkları üzerindeki baskısı ile alakalı olarak kimi halk bilimcileri yakından ilgilendirdi. Ben Amos bu sorunlarla yoğun bir biçimde özellikle ilgilendi. Folklorun ne olduğu, ayırt edici bir tanıma nasıl kavuşması gerektiği vb. tartışma sahalarını da konu ederek bu büyük dönüşümde folklor varlıkları ve çalışmalarının hala sürdürülebilir olması için çeşitli noktalara temas etti. Ben Amos’agöre folklor “*belirli* özellikteki gerçekçi, artistik ve iletişimsel bir süreçtir” ve “folklor ve folklor olmayan şeyler arasındaki sınırlar” belirlidir. Ben Amos’un “küçük gruplardaki artistik iletişim” tanımını yaptığı yıllardan beri, bu tanım güçlü şekilde tartışılmıştır. Zira O’nun geleneği ihmal ettiği varsayılmaktadır (Bronner, 2016: 98-

100). Esasen O, geleneği ihmal etmekten çok folklor varlıklarını ve çalışmalarını sürdürülebilirlik imkânına kavuşturmak istemektedir. Belki böylece bu büyük dönüşüm esnasında halk bilimciliği arkaik sondaj yapma rolü ile sınırlandıran yaklaşımların baskısından kurtarmış olacaktı. Daha önemlisi ise folkloru süregelen bir yaşama imkânına kavuşturmuş olacaktı. Böylece folklor çalışmaları günümüzü yorumlayacak, yeni gelişmeleri değerlendirecek imkânlarla da kavuşmuş olacaktır.

Bu yaklaşımlarla birlikte folklorik mahsulün günümüz açısından gerek oluşumu ve gerekse gelişmesinin imkânsız hâle geldiğine dair yaklaşımlar da söz konusudur (Dundes, 2005: 128). Her ne kadar tabii mecrası içinde gelişen halk üretimleri artık imkânsız hale gelmiş ve en önemlisi -maşeri karakteristiği kaybolmuş, konjonktürel sosyalleşmenin neredeyse tabii bir geleneğe imkân tanımadığı bir dönemi yaşasak da-postmodern çağda, özellikle fraktale vurguyu güçlendirmek için Foucault-vari bir yöntemle “bilginin arkeolojisi”ni yapmanın folklor dışında mümkün olmadığı aşikârdır (Best ve Kellner, 1998: 59). Bu, tam anlamıyla, gelenekseli modernleşmeyle, hatta geleceğin bütün üretimleriyle birleştirecek olan doğal akışa kısa devre yaptırmak, bir yönüyle tevarüs ile temellük arasındaki geçişi dondurarak eş zamanlı, yapay üretime kapı aralayarak insanlık tarihinin doğal akışını sağlayan folklor malzemelerinin üretimini ortadan kaldırmak anlamına gelmektedir. Oysa böylesi bir kısa devrenin sadece gelenek ile modernleşme arasında kaotik bir kopuşa yol açması değil aynı zamanda insan ile toplum arasında bir daha hiç kapanmayacak bir anominin/yabancılaşmanın yaşanmasına da yol açacağı kuvvetle muhtemeldir.

Modern dönemden itibaren gittikçe güçlenen profesyonel, çalışılmış ve belli kriterlere göre düzenlenen sosyal hayat, büyük ölçüde folklorik üretimlerin doğal akışını bozmuştur. Ayrıca modern dönemin merkezi belirlenim gücü hemen hemen bütün toplumlarda kendine özgü gelişmiş zenginlikleri yok etmiş, tüm uygulamaları çok katı standartlara bağlamıştır. Dil, ağız, masal, ninni, görgü kuralları, halk hekimliği, musiki vb. birçok alanda yöreden yöreye ya da gruptan gruba artan zenginlikler, eğitim ve kitle iletişim araçları vb. yollarla neredeyse kaybolmuştur.

Postmodern-dijital dönemde ise bu inatçı yöntemler terk edilmiştir. Klavye başına geçen herkesin maşeri üretime şu veya bu şekilde katkı verebildiği, unutulmuş yerel unsurların geri çağırıldığı, her türden üretimin hemen yayılabildiği ve merkezi denetimin ise gittikçe önemsiz kaldığı yeni bir kültürel üretim döneminden bahsedebiliriz. Bir tarafıyla bu süreç kültürel öğelerin birbirine yaklaşmasının önünü açmıştır. Toplamların ve insanların birbirini daha çok etkileyebilmesine folklorik ve kültürel mahsuller üzerinden yeni fırsatlar doğmuştur (Özdemir, 2017: 296). Bununla birlikte halk kültürüne ait birçok öğe sanal ortamlara bütünüyle aktarılarak herkes tarafından ulaşılabilir bir kayıt sistematiğine dâhil edilmiştir (Köive ve Vesik, 2015: 182).

Küresel pazarda yeni iletişim araçlarıyla büyük ilgi bulan kültürel öğeler, toplumsal üretimlerin başka toplumların da ilgisine sunulması bakımından ekonomik alanda da yeni imkânlar meydana getirdi. Endüstri kültürü, turizm kültürü, müze ve benzeri faaliyetler folklorik öğelerin yeniden başka niteliklerle piyasa bulmasına yardımcı oldu. Bu, kültürlerin başka ilgililerce yeniden tanınmasına yardımcı olurken aynı zamanda ekonomik, inanç ve politik nedenlerle yeni bir rekabet biçimini de tetiklemektedir (Özdemir, 2009: 84).

Kuşkusuz bu süreç folklorik üretilere yeni imkânlar da tanıdı. Gerek geleneğin yeniden önem kazanması, gerek üretilmiş birçok yerel, saklı, kıyı mahsulün gün yüzüne

çıkması, gerekse yeni üretimlerin daha kolay yapılabilmesi elbette bir avantajdır. Ancak bununla birlikte folklorik üretimlerin bir yaşam ustası olduğu artık söylenemez. Zira sahiciliği, gelenek oluşturma gücü, kalıcı maşeri karakteristiği ve insani doğal iletişim tilsimini yitirmiştir. Bunun yerine pazar mamulü, ikinci dereceden üretim imkânı bulmuş, plastik ve tüket-at (disposal) enerjisiyle kadim rolünü yitirmiş görülmektedir.

Özellikle bütünü yerini parça, büyük metinlerin yerini küçük metinler aldığı için de halkın belleğinden süzülerek ana akıma dâhil olan halk edebiyatı metinlerinin de bu süreçte postmodern anlatıların “montaj”ına dönüştüğünü belirtmek gerekir. Bu, edebiyatla doğrudan veya dolaylı ilgisi bulunan insanların, çevrelerin halk edebiyatı verimleriyle daha sıkı buluşmalarına imkân tanınması bakımından olumlu, onun bütünlüğünün kaybolması, merkezden kıyıya itilmiş olması bakımından da olumsuz olarak değerlendirilebilir kuşkusuz. Elbette postmodern anlatıların halk edebiyatı verimlerinden yaptığı montajlar ileri modern dünyanın tıkanmışlığını aşmanın bir aracı ve arayışı olduğu kadar metinlerin bütünlük kaybına yol açması ve merkezi öneminin silikleştirilmesi bakımından da bir değer yitimi anlamına gelmektedir (Emre, 2004: 150).

Yoğun akademik çalışmalara konu olması avantajlı bir gelişme olsa da esasen orada da bir araçsallaştırma riski çok açık bir biçimde belirmektedir. Zira kendi işlevini sürdürmekten ziyade analiz ve spekülasyon konusu olmaya doğru yeni bir rol üstlenmiş olmaktadır. Bu kaçınılmaz sürecin önünde durmak elbette imkânsızdır. Ancak kimi yeni faydalar husul etmek de mümkündür.

Modern dönemde folklorun millî kimlik inşasında yeni bir rol üstlenmesi elbette faydalı ve önemli bir gelişmeye işaret etmektedir. Ancak bu dönemde folklorun kendi tabii dokusu merkezîyetçi yönelimlerle kitle kültürüne yardımcı bir unsur olarak da rol üstlenmiştir. Yani “folklore; halkbilimi” kimi zaman “flocklore; sürü bilim” olarak da rol oynayabilmiştir. Örneğin eğlendirici, düşündürücü, irfanî derinliği olan bir halk musikisi mahsulü değer zamanla ideolojik, kitleleri harekete geçiren ve militarize eden bir enstrümana dönebilmiştir. Dundes’in de işaret ettiği gibi bu kavramsallaştırma daha sonra FakeLore’a evirilecektir. Zira 1950’de *American Mercury*’de yayımlanan “Folklore ve FakeLore” iki sözcük daha sonra birleştirmiş, makalede halkbilimci Dorson, tarafından “fakeLore” terimi olarak terkip edilmiştir (Dundes, 2006: 92). Bunu takip eden internetteki özensiz bilgi dağılımı sosyal ağlar sayesinde yapılan fotoğraf paylaşımları ve folksonomy tabanlı sanal kaynaklar çoğalmıştır. Nitekim bugünün imkânlarıyla internet kaynaklarına veri girmek özel program bilgisi gerektirmediğinden, kullanıcılar bilgi, terim ve kavramları rastgele sanal piyasalara sürerek büyük ölçüde doğru olmayan veri ve bilgileri kullanıma sokabilmektedir (De Vos, 2013: 247).

Muhafiz olsun muvafik olsun kimi politik çevreler kültür ve folkloru kendi tabii akısından başkalaştırarak yeni bir şeyin aracına dönüştürebilmişlerdir. Denilebilir ki modernleşme; folklore malzemelerini derleyip toparlama, ortaya çıkarma ve tasnif etme işlevi görünürken postmodern süreç derlenip toparlanmış ve sınıflandırılmış olanın nasıl kullanılacağını, amacından saptırılarak siyasal bir malzeme olarak iş göreceğini kayıt altına almıştır. Bu, bir anlamda “katı olan her şeyin buharlaşması” ve “kutsal olan her şeyin dünyevileşmesi”dir (Berman, 1994: 35).

Dijital dönemdeki folklorik aktarımların medya aracılığıyla sadece sözel forma indirgenmesine dair eleştiriler üzerinden (Gülüm, 2018: 128) bu dönüşümü anlamak ve ona bağlı olarak kimi alternatifler geliştirmek yeterli değildir. Postmodernizmin düzensizleş-

tirici ve parçalayıcı karakteristiği (Dorst, 2003: 158) folklorik öğeleri de yakından ilgilendirmektedir. Zira postmodern-dijital dönemde yeniden üretim araçları kültür ve folklor araçlarını karikatürize eden, parçalayan, manipüle eden, reklam ve metalaştırıcı üretimlerin bir parçasına hâline getiren yeni bir sürece taşımıştır (Öztürk, 2013: 218). Her iki değişim de kaçınılmazdır. Ancak kültürün ve folklorun değerinin korunması ve kendi tabii rolünün en azından kimi veçheleriyle sürdürülebilmesi için; bilinç, eğitim ve modellerin geliştirilmesi gerekiyor. Bunun için de birey, aile ve toplumun çeşitli kesimlerinde folklor ve kültürün bütünlüğünü yansıtan kullanışlı modeller üzerinde çalışmak gerekmektedir. Yeni araçlara da uyarlı; mesaj, mahiyet, irfan ve hikmete dayanan programlar üzerinde çalışmanın bu sürece olumlu katkı vereceği düşünülebilir. Ayrıca anne eğitiminden, anaokullarına kadar kullanışlı bu öğelerin müfredat ve eğitimdeki rollerine bağlı yönleriyle yeniden etkili hâle getirilmesi mümkündür.

Ayrıca bu çalışmaların kimlik ve dünya siyaseti açısından da önemi büyüktür. Zira zamanın ruhuyla savaşmak kolay değildir, ancak alternatif yollar aramaktan da vazgeçmemek gerekir. Şayet zamanın araçlarıyla tecrübelerimiz arasında bir üçüncü yol bulabilirsek, iddiamızı devam ettirebiliriz. Yoksa başka aktörlerin değişim yönelimlerinin bir parçası olmaktan kurtulamayız.

Sonuç

Toplumsal üretimlerin biçim ve mahiyet bakımından çeşitli değişikliklere uğraması, bazı mahsullerin işlev ve rolünü yitirmesi bazısının da yeni rol ve işlevler üstlenmesi gayet tabiidir. Ancak modern dalgayla başlayan büyük değişim birçok konuda olduğu gibi folklorik öğelerin hem içeriklerinde hem biçimlerinde hem de rollerinde büyük ve sarsıcı değişiklikler meydana getirdiği açıktır.

Modern döneme geldiğimizde folklorik öğelerin modernite ve merkezîyetçi bilgi ve kültür üretimi nedeniyle yeni krizler yaşadığı görülmektedir. Her ne kadar sözlü ve yazılı folklor öğelerinin modern kurumlar üzerinden tespit ve tayini yapılmış; toplumun kılcal damarlarına kadar girilerek içindeki folklor öğeleri tasnife tabi tutulmuşsa da kayıt altına alınmış folklor malzemesinin yer yer araçsallaştırıldığı, sosyal bilimlere aşan bir mantıkla siyasetin malzemesine dönüştürüldüğü de inkâr edilemez. Bu süreçte birçok kültürel öğe dışlanmış, hor görülmüş ya da çeşitli yasal kısıtlamalara uğramıştır. Bunun yanı sıra folklorik öğeler tabii toplumsal sıradanlığını aşarak ulus bilinci inşasında politik bir rol de üstlenmiştir. Ayrıca Batı folkloru modern dünya görüşü ve teknolojileri sayesinde evrenselleşmiş, diğer kültürleri baskılamıştır.

Postmodern-dijital dönemde tüm kültürel öğeler gibi folklorik üretimler de yeniden değer kazanmakla birlikte araçsallaşmış, parçalanmış, efektif repliklere dönerek öğretici eğitici rolünü yitirmiştir. Bu da ister istemez geleneğin getirip modernizme devrettiği, modernizmin sınıflandırarak postmodernizme ulaştırdığı folklor malzemesinin, içeriği ve bağlamıyla beraber hayatın kıyısına itilmesi tehdidini doğurmuştur. Klasik dönemde bedenler ve zihinler üzerinden birbirine aktarılan her türden sözlü ve yazılı miras cam ekranların insafına bırakılmayacak kadar değerli olmalıdır; ekranlar üzerinden girdiği dolaşıma ilaveten, bir yolunu bulunup yeniden bedenler ve zihinler üzerinden akışkanlığı sağlanmalıdır. Çünkü folklor sadece toplumların genel kabulünün ve birikiminin değil tek bireylerin de kimlik inşacıdır. Kimlik inşa özelliğini de yitirerek yeni teknolojiler yardımıyla geliştirilen formların dolgu malzemesi olmaktadır. Buna karşılık söz konusu

değişimleri dikkate alan kültür ve folklorun özgün biçimleriyle uyarlı programlar geliştirmemiz hem toplumsal etkisi bakımından hem de büyük tecrübelerin gelecek kuşaklara aktarılması bakımından oldukça faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Arslan, Mustafa ve Köktürk, Milay. "Halkbiliminde Teori ve Yöntem Arayışları". *Millî Folklor* 41 (Bahar 1999): 14-28.
- Berman, Marshall. *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. Çev. Ümit Altuğu ve Bülent Peker. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Best, Steven ve Kellner, Douglas. *Postmodern Teori*. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Bronner, S. J. "Uygulamadaki Folklorun Bir Tanımına Doğru". *Millî Folklor* 113 (Bahar 2017): 93-116.
- De Vos, GailArlene. "Folklor ve İnternet: Netlore". Çev. Nurulhude Baykal. *Millî Folklor* 97 (Bahar 2013): 246-250.
- Dorst, John D. "Postmodernizm ve Folklor". Çev. Serpil Cengiz.
- Eker, Gülin Ögüt, ve diğer, haz. *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2003.
- Dundes, Alan. "Folklor Nedir?". Çev. Gülay Aydın ve Sezgin Karagöl. *Millî Folklor* 65 (Güz 2005): 127-129.
- Dundes, Alan. "Fakelore Fabrikasyonu". Çev. Aslı Uçar ve Selcan Gürçayır. *Millî Folklor* 70 (Yaz 2006): 92-101.
- Ekici, Metin. "Türk Halk Kültürü Araştırmalarında Dün, Bugün ve Yarın". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 1 (Yaz 2008): 11-26.
- Elçin, Şükri. *Halk Edebiyatı Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Emre, İsmet. *Postmodernizm ve Edebiyat*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2004.
- Gülüm, Erol. "Dijital İletişim Teknolojileri Aracılı Bir Folklorik Deneyim Alanı Olarak Sanal Ortam". *Millî Folklor* 119 (Güz 2018): 127-139.
- Huxley, Aldous. *Kalıcı Felsefe*. Çev. Latif Boyacı. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Köiva, Mere ve Vesik, Liisa. "21. Yüzyıl Başında Çağdaş Halk Bilimi, İnternet ve Toplumsal". *Halk Bilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar-4*, der. M. Öcal. Oğuz ve diğerleri. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2015.
- Özdemir, Nebi. *Kültür Bilim ve Yönetim*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Özdemir, Nebi. "Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri ile Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi". *Millî Folklor* 21 (Bahar 2009): 73- 86.
- Öztürk, Ali. *Postmodernite ve Geleneğin Meta-Metalaşması, Değişim Sosyolojisi*. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2011a.
- Öztürk, Ali. *İmajoloji: Bir Disiplin Denemesi*. Ankara: Elis Yayınları, 2013.
- Öztürk, Ali. *Kriz Sosyolojisi*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2011b.
- Ross, Andi. Foreword, *Folklore In The Digital Age: Collected Essays*. Ed. Krawczyk- Wasilewska, V. Krakow: Łódź University Press, 2017.
- Ryan, Jhon, S. "Folklore Today and Folklore Tomorrow? Folk's Problems in The Shrinking World". *Electronic Journal of Folklore* 46 (Yaz 2010): 177-196.
- Stone, Brian. "Introduction". *Sir Gawain and the Green Knight*. Londra: Penguin Books, 1959.
- Taylor, Archer. "Alman Folklor Çalışmalarının Özellikleri". *Millî Folklor* 20 (Kış 1994): 14-24.
- Temür, Nezir. "Folklor-İdeoloji Bağlamında Sovyetler Birliği Dönemi Folklor Politikaları ve Bu Politikaların Kırgız Folkloruna Etkileri". *Bilig* 53 (Bahar 2010): 219-232.
- Touraine, Alain. *Modernliğin Eleştirisi*. Çev. Hülya Tufan. İstanbul: YKY, 1994.
- Yıldırım, Dursun. "Türkiye'de Folklor Araştırmalarının Gelişme Devreleri". *Millî Folklor* 21 (Bahar 1994): 3-15.